

Recenzije i prikazi

Denis Novko

Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije

**Hrvatsko filozofsko društvo,
Zagreb 2023.**

Hrvatsko izdavaštvo knjiga iz područja filozofije nedavno je postalo bogatije za još jedan naslov, ovoga puta posvećen tematici klasičnoga njemačkoga idealizma. Naime, 2023. godine u izdanju Hrvatskoga filozofskog društva objavljena je knjiga *Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije*, prvimjenac mladoga hrvatskog autora iz područja filozofije Denisa Novka. Autor Denis Novko rođen je u Varaždinu 1987. godine, gdje je i završio svoje srednjoškolsko gimnazijsko obrazovanje. Diplomirao je filozofiju 2013. godine na tadašnjemu Filozofskom fakultetu Družbe Isusove Sveučilišta u Zagrebu (današnji Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu) s temom iz klasičnoga njemačkoga idealizma, odnosno diplomskim radom pod naslovom *Utjecaj Kantove filozofije na stvaranje sistema transcendentnog idealizma*. Poslijediplomski doktorski studij filozofije pod mentorstvom Igora Mikecina upisao je 2014. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na kojemu je 2022. godine i uspješno obranio svoj doktorski rad s temom iz Schellingove filozofije umjetnosti s ocjenom *summa cum laude* pod istoimenim naslovom, a čije prošireno izdanje imamo priliku upravo sada i pročitati u obliku ove znanstvene monografije. Denis Novko bio je od 2016. do 2018. godine član Upravnoga odbora Hrvatskoga filozofskog društva, točnije obavljao je dužnost njegova tajnika. Od 2016. godine Novko je i član Kruga mladih urednika časopisa *Filozofska istraživanja*, te se bavi uređivanjem znanstvenih članaka, kao i knjiga za Biblioteku *Filozofska istraživanja*. Ujedno je i sâm autor brojnih prikaza publikacija, izvještaja i stručnih radova, kao

i znanstvenih članaka. U časopisu *Filozofska istraživanja* priredio je 2020. godine i tematski blok pod nazivom *Schellingova filozofija – izabrani problemi* s brojnim radovima uglednih hrvatskih stručnjaka za Schellingovu filozofiju.

Knjigu *Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije* autor započinje važnim metodološkim napomenama glede izbora pojma umjetnosti kao jednoga od važnih potpornih stupova čitavoga Schellingova misaonoga zdanja. Time se autor ujedno postavlja u brojni niz knjiga i stručnih studija napisanih upravo na tu važnu temu kako cijeloga razdoblja klasičnoga njemačkoga idealizma, tako i Schellingova filozofiranja napose. Naime, Schellingova predavanja o filozofiji umjetnosti doista predstavljaju u povijesti filozofije jedinstvenu objavu duha, kao i presedanski pokušaj uklapanja umjetnosti u filozofijski sustav idealizma, što na ovakav način nikome prije njega ili poslije nije uspjelo poći za rukom. Novko se ujedno nastoji, često vrlo uspješno, odmaknuti od brojnih, zasigurno vrlo vrijednih, studija i znanstvenih monografija posvećenih problematici umjetnosti u Schellingovoj filozofiji, koje su nerijetko znale završavati u površnim i jednostranim interpretacijama njegove vlastite filozofije. Upravo zato autor i nastoji pozicionirati vlastiti misaoni pothvat kao svojevrсни pokušaj da se pojam umjetnosti uistinu postavi na njemu primjereno mjesto u cjelini Schellingova sustava filozofije, a ne tek kao pokušaj da ga se protumači u kontekstu novostečenih uvida dosadašnjih brojnih povijesno-filozofijskih znanstvenih dosega, što i sâm autor dodatno pojašnjava:

»Drugim riječima, to znači da se u sveobuhvatnosti različitih znanstvenih područja sadržanih u Schellingovoj filozofiji, kao što su, primjerice, priroda, povijest, religija, mitologija ili poezija, umjetnost nastoji sagledati u odnosu na cjelokupno područje ljudskoga znanja i djelovanja. Odabir određenoga znanstvenoga postupka u obrađivanju opsežne građe djeluje stoga u najmanju ruku nespretno, jer se odabirom tek jednoga u nizu mogućih pristupa nužno ograničava razumijevanje cjeline izrazito

slojevita sustava, čija je osnovna težnja obuhvatiti i konstruirati jedinstvo svih navedenih znanstvenih područja.« (Str. 11–12.)

Upravo je zato i osnovni zadatak Novkove knjige pokazati onaj kontinuirani razvoj pojma umjetnosti u sâmomu Schellingovu pokušaju izgradnje sustava njegove cjelokupne filozofije. Stoga se i autor prvotno usmjerava na razdoblje Schellingova filozofiranja od 1792. do 1815. godine, a sve kako bi se moglo uspješno ukazati na takav jedinstveni razvoj Schellingove misli u kontekstu njegova cjelokupnoga sustava, bez značajnih točaka diskontinuiteta, a poglavito na primjeru teme umjetnosti kao ključne i nezaobilazne komponente Schellingova filozofijskoga sustava. Tim se metodološkim postupkom Novko smješta među prethodne istraživače povijesti filozofije poput Schulza, Szlasija ili Metzgera, no s time da autor ima u vidu, prije svega, pojam umjetnosti kao nit-vodilju uz pomoć koje će moći ponajbolje pokazati takav kontinuitet u Schellingovoj misli, što dakako nije ograničeno samo na umjetnost kao takvu, ali je na njenom pojmu to možda i najzornije za izvesti. Prije svega, u takvomu pothvatu Novko se oslanja na hermeneutičku i imanentno-kritičku metodu prilikom tumačenja Schellingovih objavljenih radova, ali i na daleko cjelovitije i temeljitije sagledavanje Schellingove bibliografije od uobičajenih postupaka standardnih povjesničara filozofije, kako bi se uspješno izbjegla opasnost površne ahistorijske kontekstualizacije Schellingovih misli, tj. preveliko stavljanje naglaska na one prividne točke njegovih oprečnosti kao tobožnjih dokaza za brojne diskontinuitete njegove misli i protejsku mu narav. I sâm autor to iskazuje u važnoj metodološkoj napomeni prilikom uvoda u provedeno vlastito znanstveno istraživanje:

»Stoga je prvi uvjet cjelovite i sustavne interpretacije pojma umjetnosti taj da se Schellingova djela u kojima je umjetnosti pridana značajnija uloga sagledaju iz vlastite cjeline i namijenjene svrhe, a potom i u kontekstu razvoja cjelokupnoga sustava. Razdioba vlastite filozofije na raniju negativnu i kasniju pozitivnu, mnogim je autorima poslužila kao potvrda nekonzistentnosti, premda mnogi stavovi prisutni u ranijoj filozofiji upućuju na kontinuirani razvoj i nužni prijelaz u pozitivnu filozofiju. Tek se jasnim uvidom u smisao i zadaću pojedinoga djela otkriva kontinuirana i konzistentna misao, te se uvida da je promjena forme i pristupa problemu u kasnijim djelima samo nužni zahtjev kako bi se bitni momenti razvoja iznijeli na potpuniji i razumljiviji način s obzirom na cjelinu sustava.« (Str. 19–20.)

Prvo poglavlje Novkove knjige nosi indikativan naslov »Filozofija umjetnosti kao dovršenje transcendentnoga idealizma«. U njemu autor poduzima kritičku interpretaciju Schellingovih ranih radova, koja su nastajala već od njegovih studentskih dana – od 1792. do 1975. godine u Tübingenu – kada je pri-

marno pisao o Platonovoj filozofiji, pa sve do objavljivanja *Sustava transcendentnoga idealizma* 1800. godine. Upravo se ovdje autor prvenstveno usmjerava prema kontekstualizaciji Schellingovih misli u odnosu prema Kantovoj transcendentnoj filozofiji i Fichteovu subjektivnom idealizmu. Da je Schellingu bilo ponajviše stalo do uspostave jedinstva cjelokupne filozofije, Novko pokazuje na primjeru ranijih Schellingovih djela poput *O Ja kao principu filozofije ili o onome neuvjetovanome u ljudskome znanju i Filozofijska pisma o dogmatizmu i kriticizmu*. Ključno razdoblje formiranja mladenačkoga Schellinga Novko smješta u kontekst oprečnih sustava Fichteova idealizma i Spinozina dogmatizma, iznoseći tezu kako je Schelling u svojim najranijim djelima Spinozin nauk iz *Etike* primijenio na kasniji Fichteov subjektivni idealizam. U trećem potpoglavlju naslovljenom »Izvorni dualizam u ljudskome duhu i pitanje sinteze uobrazbe u zoru« autor nadalje naglašava važnost Schellingova djela *Opći pregled najnovije filozofijske literature*, koje se sastoji od osam članaka anonimno objavljenih u *Filozofijskome časopisu Društva njemačkih učenjaka* (njem. *Philosophisches Journal einer Gesellschaft deutscher Gelehrten*) i za koje smatra da je Schellingu poslužilo kao ključna osnova za kasniju razdiobu njegove filozofije na filozofiju prirode, transcendentnu filozofiju i filozofiju umjetnosti. Završni autorov osvrt na Schellingov *Sustav transcendentnog idealizma* sadrži ujedno i analizu postavljanja umjetnosti kao organa cjelokupne Schellingove filozofije, dok poglavlje kao takvo završava autorovim osvrtom na sržni pojam cjelokupnoga razdoblja klasičnoga njemačkoga idealizma – intelektualnoga zora – jer je on zapravo neophodan za razumijevanje kako uopće uloge estetičkoga zora kao dovršenja razvoja transcendentnoga idealizma, tako i sustava Schellingove filozofije naprosto kao jedinstva filozofije, religije i umjetnosti.

Knjiga *Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije* nastavlja se graditi drugim poglavljem pod naslovom »Konstrukcija sustava umjetnosti u razdoblju filozofije identiteta«. Ovdje je autor stavio naglasak na daljnju razradu Schellingove konstrukcije znanosti umjetnosti, onako kako je ona uzorno izvedena u njegovim pregnantnim predavanjima o filozofiji umjetnosti. Naime, Novko ispravno iznalazi pojam konstrukcije kao jedan od osnovnih pojmova cijeloga Schellingova würzburškoga razdoblja, pa se shodno tomu i na osnovi njega nastoji shvatiti kakva je uloga umjetnosti s obzirom na cjelokupni sustav Schellingova idealizma. Novko će uz predavanja o filozofiji umjetnosti na ovom mjestu osjetiti potrebu okrenuti se i prema analizi Schellingovih spisa iz *Kritičko-*

ga časopisa te njegovih predavanja *O metodi akademskoga studija* jer oni zajedno tvore svojevrsnu cjelinu petoga sveska Schellingovih *Sabranih djela*. Uslijed Schellingova pokušaja znanstvenoga utemeljenja filozofije umjetnosti bitno je shvatiti koliko je i tu ključan prethodno spomenuti pojam konstrukcije. U odnosu na Kantovo shvaćanje toga pojma, autor u drugom potpoglavlju pod naslovom »Pojam filozofijske konstrukcije i njezina primjena u filozofiji umjetnosti« izvodi shemu Schellingove izvorne konstrukcije prvotnoga principa, pokazujući kako se ista shema nalazi u pokušaju konstrukcije same filozofije umjetnosti. Nadalje, uz to, ključnim se pokazuje i pojam forme uobličavanja jer se tu radi o osnovnoj shemi prisutnoj tijekom stupnjevitoga razvoja Schellingove filozofije, i to kako njenoga realnoga, tako i onoga idealnoga dijela, što prema Novkovoju interpretaciji upućuje i na nužnu isprepletenost obaju prethodno navedenih pojmova. Schellingovoj je filozofiji umjetnosti svojstvena upotreba pojmova snage uobrazbe (njem. *Einbildungskraft*), kao i pojmova uzvišenosti i ljepote koji u zajedničkoj cjelini izgrađuju neovisnu poetsku egzistenciju koja ima sposobnost proizvoditi umjetničke forme te na taj način posve uroniti u proces umjetničke proizvodnje, omogućujući na taj način promatraču uranjanje u ono beskonačno, što se pak reflektira u simboličkomu izričaju umjetničkoga produkta.

Ovo nam isto poglavlje donosi i hvalevrijednu analizu Schellingova pojma potencije, u čemu autor sasvim opravdano vidi i odraz apsolutnoga u-jedno-oblikovanja bitstva i forme, dok razdiobe potencija idealnoga svijeta predstavljaju ujedno i uzajamno prožimanje znanja i djelovanja, što pak predstavlja uvjet umjetnosti same. Umjetnost je uistinu, prema Schellingu, najviša potencija idealnoga svijeta jer i sami umjetnički likovi sa sobom nose vlastitu istinosnu ulogu koju imaju odigrati u svijetu. Naime, u umjetnosti se objedinjuju besvjesna i svjesna djelatnost, dakle nužnost i sloboda, a što za autora upućuje na zaključak o kontinuiranoj ulozi pojma umjetnosti glede Schellingovih prethodnih razdoblja. Sjedinjenje svjesne i besvjesne djelatnosti u umjetnosti za sobom povlači pitanje tamne moći genija, koja se u posljednjem potpoglavlju pod naslovom »Schlosserov zapis i pitanje potencija u umjetnosti« određuje upravo kao formalni princip umjetničkoga produkta. Novko veliku pozornost također posvećuje razradi i analizi Schlosserova zapisa Schellingovih predavanja o estetici, koja je držao u zimskom semestru 1802. godine u Jeni. Točnije, ovdje je, prema autoru, riječ o odnosu najviših potencija organizma i umjetnosti te filozofiji kao izrazima onoga bespotencijalnoga, sve popraćeno Schellingovim postavljanjem

genija kao formalnoga principa umjetničkoga produkta. Naime, Novko komparativnom metodom analizira Schlosserov zapis s izvornim tekstom posthumno objavljenim u petom svesku Schellingovih *Sabranih djela*, dok u isto vrijeme ostaje u tradiciji položenoj istraživanjima provedenima u *Historijsko-kritičkomu izdanju*. Novko je ovdje uspio uspješno analizirati značajna Schellingova djela iz njegova würzburškoga razdoblja poput *Prikaza mojega sustava filozofije, Daljnjih prikaza iz sustava filozofije* ili *Sustava cjelokupne filozofije i napose filozofije prirode*, dakako s naglaskom na autorovu primarnu tematiku – pojam umjetnosti i njegovu važnost za izgradnju cjelokupnoga Schellingova filozofijskoga sustava. Sva su ta djela smještena u razdoblje Schellingove filozofije identiteta, dok to posljednje navedeno djelo stoji u izrazito važnom odnosu prema *Filozofiji umjetnosti*, s obzirom na to da su oba djela nastala na temelju predavanja održanih u sklopu Schellingova würzburškoga nastavnog programa. Analiza konstrukcije umjetničkih formi, kao posljednja cjelina drugoga poglavlja, služi autoru kako bi ujedno čitatelja uspješno vodio prema tumačenju kako posebnih formi realnoga niza (glazba, slikarstvo i plastika), tako i onih posebnih formi idealnoga niza (lirsko, epsko i dramsko pjesništvo).

Treće poglavlje pod naslovom »Položaj umjetnosti nakon würzburškoga razdoblja« donosi nam autorovo razmatranje uloge umjetnosti u Münchenskomu razdoblju Schellingove filozofije kada je Schelling sadržaj ranije filozofije prikazivao u formi povišene filozofije. Naime, sada se sve ono prethodno, tj. osnovni pojmovi ranijih razdoblja obrađuju pod sasvim specifičnim vidom nove, egzistencijalno primjerenije forme prikaza onoga apsolutnoga, pa stoga ne treba niti čuditi da je i u tomu razdoblju Novko morao, prije svega, prikazati važnost uloge pojma umjetnosti u kontekstu cjelokupnoga Schellingova filozofijskoga sustava. Upravo se zbog toga autor i zaputio prema analiziranju Schellingova govora održanoga u Akademiji likovnih umjetnosti u Münchenu pod naslovom *O odnosu likovnih umjetnosti prema prirodi*. Upravo taj govor poznati stručnjaci za Schellingovu filozofijsku stvaralaštvu smatraju njegovim ponajboljim zrelim promišljanjem problematike umjetnosti uopće, što nam dovoljno govori koliko važnost to razdoblje Schellingove filozofije ima za pokušaj cjelovitoga zahvaćanja u njegov filozofijski sustav. Upravo zato autor to djelo razmatra ponajprije u kontekstu Schellingovih ranijih predavanja o filozofiji umjetnosti upravo kako bi na osnovi njega mogao uspješno pokazati kontinuiranu važnost uloge umjetnosti u Schellingovu filozofijskom sustavu tijekom cijeloga raz-

doblja Schellingova stvaralaštva, no i kako bi uspješno razradio problematiku historijskoga prikaza koji nas kao čitatelje izravno uvodi u monumentalnu zadaću povijesne filozofije uopće, onako kako ju je Schelling razradio u svojim djelima *Stuttgartska privatna predavanja* i u *Dobima svijeta*. Upravo je zato i Novko pokušao razraditi propitivanje uloge same umjetnosti s obzirom na Schellingovo kasnije razdoblje i njezinu historijsku razradu iz djela *Filozofija umjetnosti i O odnosu likovnih umjetnosti prema prirodi*, u čemu je došao do važnih zaključaka kako je umjetnosti dano jednako važno značenje kao i u prethodnim razdobljima Schellingove filozofije. Da bi mogao potkrijepiti ovu ne toliko standardnu ili normativnu tvrdnju u krugovima poznavatelja Schellingove filozofije, Novko se poslužio razmatranjem Schellingova pojma objave iz *Stuttgartskih privatnih predavanja*, kao i pojmom umjetničke mudrosti duše iz njegovih *Dobā svijeta*. Novku je ovdje, prije svega, bio cilj odgonetnuti dublji smisao prave umjetnosti, o čemu je Schelling već govorio i u svojim *Filozofijskim pismima o dogmatizmu i kriticizmu*.

Četvrto, ujedno i posljednje poglavlje Novkove knjige, nosi naslov »Povratak znanosti k poeziji«. Ovdje se autor posve usmjerio na Schellingovu romantičarsku ideju o povratku znanosti k poeziji, kao i na pojam nove mitologije kao simboličkoga prikaza prirode. Upravo je ovdje autoru bilo stalo naglasiti da se izgradnja sustava cjelokupne Schellingove filozofije odvija u kontekstu njegova nastojanja uspostave temeljnoga jedinstva znanosti, religije i umjetnosti. Ideju nove mitologije potrebno je promišljati upravo iz toga jedinstva. Naime, kako je pojam umjetnosti posve neodvojiv od ideje kružnoga kretanja i stoga povratka apsolutnoga duha kao takvoga, tako se i u ovom zaključnom poglavlju rasprava vodi oko dvaju dijametralno suprotnih, no u isto vrijeme neodvojivih polova povijesti mišljenja – pitanja otpadanja od onoga apsolutnoga i ponovne uspostave čudorednoga totaliteta. Ta dva pola Novko tumači kao dva nužna momenta samospoznaje onoga apsolutnoga, ističući Schellingovo određenje povijesti kao božanskoga epa:

»Imamo li u vidu Schellingovo shvaćanje povijesti kao božanskoga epa, u nastavku teksta može se uvidjeti kako bi prvi moment kretanja apsolutnoga, usporedi li se on doista s epskim pjesništvom, po svojem sadržaju odgovarao Homerovoj *Ilijadi*, dok bi drugi moment odgovarao *Odiseji* [...]« (Str. 278.)

Schellingu je upravo stalo da ta dva momenta vječne spoznaje postignu sintezu u vidu uspostavljanja sustava nove mitologije primjerene modernomu čovjeku i dobu u koje je uronjen. To se doba, prema Schellingu, može okarakterizirati kao doba u kojemu znanost ponovno

pronalaži vrijednost u prirodi, odvajajući se od čisto apstraktnoga mišljenja. Takva ideja povratka dakako obuhvaća i cjelokupnu raniju filozofiju, pa stoga možemo upravo na primjeru umjetnosti ujedno vidjeti i njezinu bliskost s pojmovima filozofije i religije, te ujedno i jasno nazrijeti njenu ulogu u odnosu na njih. Za Schellinga je akademski studij predstavljao neizostavni i temeljni korak u uspostavljanju takvoga spomenutoga jedinstva znanosti, pa zato Novko i uzima kao bitno djelo za analizu Schellingov spis *O metodi*, naglašavajući kako je Schelling upravo akademskom studiju pridao estetički karakter. Kao da cijela Novkova knjiga kulminira u svrsishodnoj raspravi i osvrtnu na pozitivnu Schellingovu filozofiju, pri čemu autor kontinuirano naglašava da nije riječ ni o kakvomu tobožnjemu smanjivanju uloge umjetnosti nauštrb znanosti, religije ili filozofije, kako se to često ima običaj tumačiti u krugovima poznavatelja Schellingove filozofije, iako Novko ipak priznaje kako umjetnost kao takva nema više onu izrazito primarnu ulogu kao u razdoblju Schellingove negativne filozofije.

Kako je vidljivo, Novko je knjigu podijelio na četiri poglavlja, s time da prva tri poglavlja razmatraju pojam umjetnosti s obzirom na važeća povijesno-filozofijska razdoblja Schellingove negativne filozofije, u kojoj je dakako pojmu umjetnosti pridana daleko veća važnost nego što će to naizgled biti kasnije, tijekom razdoblja Schellingove pozitivne filozofije. Autoru je vrlo važno naglasiti kako se time on sâm ujedno ne priklanja nužno baš takvoj ustaljenoj razdiobi Schellingove filozofije niti ju pak negira, nego samo da je način razdiobe poglavlja u knjizi odraz onih razdoblja Schellingove misli koja su pobudila znatne rasprave o promjeni uloge pojma umjetnosti u njegovu cjelokupnom filozofijskom sustavu. Time autor pokazuje ujedno i ono do čega mu je ponajviše i stalo tijekom svih njegovih istraživanja poduzetih na osnovi Schellingovih objavljenih djela i proučavanja obilne sekundarne literature – prijelaz iz jednoga razdoblja Schellingove filozofije u drugo, iz negativne filozofije u onu pozitivnu, ne znači ujedno i promjenu uloge pojma umjetnosti po sebi. U zaključnom, četvrtomu poglavlju Novko na cjeloviti način obuhvaća dotad iznijete rezultate svojih vlastitih znanstvenih istraživanja Schellingove filozofije, ali sada s važnim odmakom da se oni više ne razmatraju u pogledu razvoja sustava, nego u povijesnom kontekstu romantičarske ideje povratka znanosti k poeziji, što je upravo i autorova intencija koja stoji iza pisanja ove njegove vrlo vrijedne studije:

»Dakle, prava umjetnost kao istinsko umjetničko nadahnuće za Schellinga ne pripada samo prošlosti nego i budućnosti, a što je implicitno sadržano u

samoj ideji povratka znanosti k poeziji. Zaključno se može kazati kako uloga umjetnosti u Schellingovoj filozofiji prati kontinuirani razvoj cjelokupnoga sustava filozofije, pri čemu u filozofiji mitologije i objave raniji stavovi o umjetnosti nikako nisu zane-mareni, nego su podređeni cjelokupnoj zadaći poziti-vne filozofije te im nije pridan primaran značaj.« (Str. 309–310.)

Autor Denis Novko uspio je u ovoj svo-joj novoj knjizi *Uloga umjetnosti u razvoju Schellingova sustava filozofije* analizirati i artikulirati vlastito shvaćanje pojma umjet-nosti u cjelokupnom Schellingovu sustavu filozofijskoga idealizma, što dakako nije bio nimalo jednostavan zadatak, tim više što knjiga ujedno nudi i iscrpnu bibliografiju, odnosno sekundarnu literaturu vezanu kako za općenitu povijest Schellingove filozofije, tako i sasvim specifično vezanu uz pojam i problematiku važnosti umjetnosti za pojedina razdoblja Schellingova misaonoga stvaralaštva. Iako je knjiga ponešto specifična utoliko što govori o zamršenomu i u biti nerazriješe-nomu problemu umjetnosti u Schellingovoj filozofiji, sasvim je dostatno pregledno pisana da može poslužiti i kao opći pregled Schellin-gove misli tijekom cjelokupnoga razvoja nje-gova filozofijskoga sustava. Na trenutke, što je sasvim razumljivo, pisana je iznimno gusto i pregnantno, no uz pomoć dodatnih autorovih pojašnjenja u bilješkama, kao i u glavnomu tekstu, njeno čitanje neće biti nepremostiv zadatak ni onima s ponešto manjim početnim znanjem o klasičnomu njemačkom idealizmu općenito ili pak o Schellingu napose. Novkova knjiga kao njegov prvijenac predstavlja kako opći doprinos mladih autora razvoju recentnoga hrvatskog filozofijskog stvaralaštva, tako i daljnjemu proučavanju iznimno bitno-ga klasičnoga filozofijskoga autora kakvim je Schelling nedvojbeno postao. Time ova knjiga nije samo vrijedna u smislu hrvatske filozofijske produkcije nego ujedno za suvre-menu hrvatsku filozofsku scenu predstavlja i daljnji poticaj istraživanju Schellingovih filozofijskih dosega. Sigurni smo da takav intelektualni pothvat istraživanja Schellinga u Hrvatskoj neće ostati usamljen, ali i da će poslužiti kao vrijedna literatura i za druge hr-vatske proučavatelje Schellingove filozofije.

Ivan Smiljanić

Tomislav Nedić

Presadivanje organa

Pravo, bio(etika) i moral

Medicinska naklada – Hrvatsko
filozofsko društvo, Zagreb 2023.

Znanstvena monografija *Presadivanje orga-na. Pravo, bio(etika) i moral*, doktora prava i doktoranda filozofije Tomislava Nedića, predstavlja više nego dobrodošli doprinos na području etike, bioetike, filozofije i prava, područja istraživanja koja se relativno rijetko povezuju. Nedić kroz filozofsko-pravni kontekst proučavanja čina presađivanja organa valorizira suvremene pristupe istraživanja na području etike, integrativne bioetike, medi-cinske etike i pozitivnog prava. Djelo, osim što nudi bogati pravno-povijesni pregled istraživanja postojeće problematike, ulazi i u temeljna antropološka pitanja: što je čovjek, koje su granice njegove tjelesnosti, ali i grani-ce njegove umnosti kroz čin izražavanja prav-ne volje, upravo kroz čin (ne)priustanka na čin presađivanja organa.

Nedić u uvodnim razmatranjima postavlja okvir cjelokupne filozofsko-pravne problema-tike. Knjiga je podijeljena na devet poglavlja kroz koja se postavljaju raznorodna filozof-ska, (bio)etička i komparativno-pravna pita-nja. Također, možemo istaknuti kako se knjiga tematski može podijeliti u dvije cjeline: prvi dio koji se više posvetio problematici unutar filozofije, točnije (bio)etike i filozofije prava u kontekstu presađivanja organa, te drugi dio koji stavlja naglasak na bavljenje pozitiv-nopravnim i komparativnopravnim proble-mima presađivanja organa. Nedić se od opće znanstvenih metoda služi metodama kompila-cije, povijesnom metodom, metodom analize, sinteze, komparacije, statističkom metodom, metodom konkretizacije, metodom indukcije i deskripcije, dok se od pravno-znanstvenih metoda služi metodom tumačenja, te *case law* metodom (tj. metodom slučaja). (Bio)etički problemi presađivanja organa traže stoga ši-roko, ali opet konkretizirano viđenje cjeloku-pnog fenomena. Upravo *ab ovo* se postavlja pitanje pojma integrativne (bio)etike, te Nedić daje cjelokupnu povijest pojma (bio)etike od Aristotelova izdvajanja praktičke filozofije kao grane filozofije iz koje će izvirati kako (bio)etika tako i sâm pojam prava. Nedić želi pokazati kako se temeljna pitanja (bio)etike ne mogu razdvojiti, što i vidimo u samoj eti-mologiji riječi (bio)etika. *Bios* (život) i *ethos* (običaj, navika) isprepleteni su: